

Wat beweegt ons?

Een essay over levensbeschouwing

Werkgroep 'Levensbeschouwing' van CvS.

Jan Soetewey (eindredactie)

Jan De Roeck

Toon Mondelaers

Hubert Quax

Tony Van Haver

Marcel Van Laethem

Wij noemen ons 'Christenen voor het Socialisme' (CvS).

Die beweging ontstond in het begin van de jaren '70 van de vorige eeuw. Het begon in Chili toen Salvador Allende er president was. Op 9 september 1973 vond hij de dood tijdens de rechtse staatsgreep van generaal Pinochet. Toen volgden vele jaren van bloedige repressie tegen alles wat 'links' was.

Christenen die voor het socialisme kozen was een nieuw gegeven. Christendom en socialisme werden immers als tegenstrijdig beschouwd. Maar in geen tijd verspreidde het idee zich over heel het Latijns-Amerikaanse continent en waaide het ook naar Europa over. In Vlaanderen hadden vanaf einde 1973 bijeenkomsten plaats van christenen die zich ook als socialisten wilden beschouwen. In 1975 begon CvS-Vlaanderen als een gestructureerde beweging te functioneren.

Dat is nu meer dan 40 jaar geleden. Het waren toen nog andere tijden. We kenden hier een sterke CVP (Christelijke VolksPartij, voorloper van CD&V) die meer oog had voor de liberale ideeën dan voor de socialistische droom. De katholieke kerk was nog invloedrijk en verbonden met de macht. Het was ook de tijd van de 'Koude Oorlog': twee grote machtsblokken stonden tegenover elkaar: de Sovjet-Unie met haar satellieten en de westerse wereld onder invloed van de Verenigde Staten. In eigen land was de verzuiling troef.

'Christenen voor het Socialisme' deed in die tijd vele wenkbrauwen fronsen. "Hoe kon je nu tegelijk christen en socialist zijn? Was dat niet tegenstrijdig? Was het evangelie niet genoeg, waarom daarbij nog het socialisme halen", zeiden velen uit het christelijk milieu.

We hebben toen tegenkanting ondervonden en veel uitleg moeten geven. Op debatten, infoavonden, op opendeurdagen, in pamfletten, brochures en artikels, in ons tijdschrift Kering, in persoonlijke contacten...

We organiseerden Bijbelcursussen en hielden ('alternatieve') vieringen. Nu nog trouwens. We leerden de Bijbel contextueel lezen. Om Bijbelse teksten goed te

begrijpen moet je beginnen met een studie van de maatschappelijke context waarin deze teksten tot stand zijn gekomen. Ook de context van de lezer is belangrijk. De tekst van de Bijbel is vanaf het begin verbonden met de beweging van de bevrijding van de armen en van mensen in de marge. De Bijbel is partijdig, hij staat aan de kant van de armen. Al te vaak in de christelijke traditie werden die 'armen' vergeestelijkt. Je kon steenrijk zijn, maar toch 'arm van geest'¹.

Voorzeker hebben vele christenen en hun verenigingen zich om de armen bekommerd en hen bijstand verleend. Maar het was wachten op Karl Marx en het socialisme om structurele veranderingen af te dwingen, om die evangelische optie voor de armen als een zaak van maatschappelijke structuren te omarmen. Het was wachten tot de komst van de bevrijdingstheologie eer de maatschappijanalyse ook in de theologie haar plaats kreeg en de 'sociale leer van de kerk' ontoereikend bleek. Deze laatste maakt geen globale analyse van het systeem in termen van krachtsverhoudingen. Men lijkt de oplossing alleen te verwachten van het moreel handelen van individuen. "De gezondheid van het systeem hangt af van de gezondheid van ieder individueel uitgevoerde handeling en van leidinggevendenden die nieuwe economische en financiële systemen moeten ontwikkelen" lezen we in een recent kerkelijk document².

De samenleving wordt gezien als de som van de individuen waaruit ze samengesteld is en niet als een structuur van sociale verhoudingen, waardoor ze meer is dan de som van de samenstellende delen. Het is de blinde vlek van de Sociale Leer, ze heeft geen oog voor de klassentegenstelling.

Soms wordt de bevrijdingstheologie voorgesteld als een doorgedreven vorm van de sociale leer. Dat is niet zo. In tegenstelling tot de sociale leer vertrekt de bevrijdingstheologie niet van een deelproblematiek, maar van een globale maatschappijanalyse waarin de deelproblematiek gesitueerd wordt. De hoofdrol wordt niet gespeeld door individuen, maar door sociale groepen, bewegingen en hun *strijd*.

Het christelijk geloof en het socialisme vinden elkaar

"God heeft me langer geleden verlaten" schrijft Matthias Somers van de progressieve denktank Minerva in zijn laatste column voor De Morgen (26.12.2018). Maar Kerstmis zegt hem nog iets: "Net in het donkerste der dagen komt hoop en licht in de wereld, en komt een belofte van bevrijding tot ons. Het christelijk geloof is een diepmenselijk geloof: het omarmt de kwetsbaarheid (...) het zet ons aan het werk: deze wereld tot een thuis te maken voor elkaar. Het christelijk geloof verwerpt (...)

¹ Het evangelie van Lucas laat er geen twijfel over bestaan dat het om 'materieel armen' gaat. Zie Lk 4,18; 6,20; 7,22; 14,30; 14,21; 18,22; 19,8.

² "Oeconomicae et Pecuniariae quaestiones" (Vraagstukken over economie en geld), werkstuk van de Congregatie van de Geloofsleer en het Dicasterium voor de beoordeling van Integrale Menselijke Ontwikkeling. (9 januari 2018)

een maatschappij waarin mens staat tegenover mens, elk zijn eigen belang nastrevend (...) Als we in de wereld een thuis moeten bieden aan iedereen, kunnen we niet aanvaarden dat het leidend principe van de maatschappelijke ordening (...) de botsing is van mens alleen en mens alleen, wat elkeen terugwerpt op zichzelf en hem overlevert aan de dominantie en willekeur van wie machtiger is dan hem. Daarin vinden het christelijk geloof en het socialisme elkaar. Het christelijk geloof is zo een bevrijdingsgeloof, het socialisme een bevrijdingsideologie (...) Het socialisme vecht voor instituties die de mens emanciperen (...) sloopt de muren die mens van mens afzonderen. Het is gemeenschapsvormend, brengt mensen samen, op gelijke voet (...). Tot hier de ingekorte column van Matthias Somers.

Godsdienst en geloof/evangelie

Merk op: Nergens in zijn column spreekt Somers van (christelijke) *godsdienst*, wél van (christelijk) *geloof*, of van *gelovige houding* zouden wij zeggen. Hij heeft geen god noch godsdienst nodig, “God heeft hem reeds lang verlaten”. Dat doet ons denken aan de Belgische bevrijdingstheoloog José Comblin die een scherp onderscheid maakt tussen enerzijds ‘godsdienst’ en anderzijds ‘geloof’. In andere versies vervangt hij dat laatste woord door ‘evangelie’³.

Comblin somt onder meer volgende verschilpunten op:

- Het geloof maakt geen onderscheid tussen het sacrale en het profane. De godsdienst is net op dat onderscheid gebaseerd.
- De godsdienst is een schepping van de mens en verandert volgens tijd en plaats. Het geloof verandert niet en geldt voor alle tijden en plaatsen.
- Het geloof is universeel want aan geen enkele cultuur gebonden. De godsdienst is altijd verbonden met cultuur.
- Het geloof vereist concrete acties in deze wereld, die gericht zijn op veranderingen in diezelfde wereld. De godsdienst vereist symbolische handelingen zoals gebeden of riten of het naleven van wetten en regels. Hij beoogt geen veranderingen in de wereld buiten hem.
- Het geloof ziet af van de macht. Het dringt zich niet op, het wil de vrijheid en verwerpt overheersing. De godsdienst gaat op zoek naar de macht en probeert elk gezag te steunen om zichzelf te kunnen ontwikkelen en veilig te stellen.
- Het geloof is steeds in conflict met alle heersende machten. De godsdienst komt enkel in aanvaring met die machten als het gaat om zijn rechten te verdedigen. Hij vermijdt conflicten met de machthebbers, de godsdienst wil vrede en rust.
- Het geloof wordt gegeven aan de armen, opdat zij de grote omvorming van de wereld zouden zijn. In de godsdienst hebben de armen geen enkele actieve plaats. Ze bekleden een tweederangspositie: aan de armen moet men aalmoezen geven.

³ Jan Soetewey (coörd.), *Profeten zwijgen niet*. Garant, Antwerpen 2013, pp.92-93; José Comblin, *¿Que esta pasando en la Iglesia?*, www.atrío.org/2010/09 en www.alterinfos.org/spip.php?article4606 (Franse vertaling)

Als we dat zo lezen en ook aanvoelen, kunnen we alleen maar besluiten dat vrijwel alle CvS-ers niet **'godsdienschtig'** zijn maar wel **'gelovig'**. Hun prioriteit ligt niet bij traditionele godsdienschtige en sacrale praktijken, maar ze geloven wél in 'deze wereld anders'⁴. Gelovig zijn gaat niet over het aannemen van 'waarheden' en 'dogma's' en 'christelijke leer'. Die werden in de loop der eeuwen door kerkelijke overheden en het instituut kerk geformuleerd en vastgelegd. Ze zijn schatplichtig aan het toenmalig wereldbeeld met zijn scheiding tussen hemel en aarde, natuur en bovennatuur, lichaam en ziel, hemel en hel, materieel en immaterieel...

De evolutie van de wetenschap deed dat wereldbeeld, en daarbij ook de verwante godsdienschtige voorstellingen wankelen. Godsdienschtige praktijken geraakten in onbruik of werden tot folklore gedegradeerd. Kerken liepen leeg. Dat neemt niet weg dat er kernen van hardliners blijven bestaan en dat vrome praktijken uit de 'oude doos' blijven leven, oudere mensen putten er nog troost uit. Dat respecteren we. In armere streken echter boomen Evangelische Kerken die om politieke redenen rijkelijk door Noord-Amerikaanse kerken worden gesteund. Daar heeft onder meer de uiterst rechtse Jair Bolsonaro zijn verkiezing tot president van Brazilië aan te danken.

Wie zich in onze contreien gelovig noemt wordt vaak meewarig of niet-begrijpend bekeken. "Die gelooft nog dat God bestaat", zie je ze denken. Beroemde professoren met grote invloed in Vlaanderen vonden het nodig te 'bewijzen' dat God niet 'bestaat'. Vlaanderen lijkt wel opgesplitst tussen zij die niet geloven dat God 'bestaat' en zij die dat wel geloven. Op basis van deze etiketten onderscheidt men de 'christelijke gemeenschap' en de 'vrijzinnige', met nu daarbij ook de 'moslimgemeenschap'..

Evangelie en Bijbel

Zonder met het 'bestaan van God' bezig te zijn of als - zoals Matthias Somers het zegt - "God je al langer geleden verlaten heeft", kan je je nog rustig 'gelovig' noemen. 'Geloven' is in de eerste plaats een praktijk en geen filosofische bezigheid. 'Geloven' staat gelijk met leven volgens de Bijbelse traditie.

In een van haar essays maakt filosofe Patricia de Martelaere (1957-2009) een vergelijking tussen kunst, religie en liefde. Wat deze met elkaar gemeen hebben is dat ze alle drie met verbeelding te maken hebben. Het is dus niet toevallig dat de Bijbel een boek is vol verhalen. CvS-ers halen inspiratie uit de verhalen van de Bijbel. De Bijbel is nochtans geen 'heilige waarheid'. Het is een verhaal van licht en duisternis, van vallen en opstaan, van ontmoediging en nieuwe hoop, van gevangenschap en verlossing, van oorlog en vrede, van dood en leven... De Bijbel wil gelezen worden als één geheel, van begin tot einde, van Genesis tot Apocalyps, van duisternis en maatschappelijke chaos (Gen. 1,2) tot het fonkelende 'nieuwe Jeruzalem' waar noch nacht noch duisternis zal bestaan (Apoc. 22,5). In de teksten

⁴ Naar het boek van Ton Veerkamp. Zie noot 16 op p.7

kom je tegenstrijdigheden tegen. Dat komt omdat Bijbelteksten op elkaar reageren, de Bijbel is ook onderlinge discussie. Dit neemt niet weg dat een aantal thema's als een basso continuo blijven klinken. Dezelfde die je in de bevrijdingstheologie aantreft: de voorkeur voor armen en verdrukten, bevrijding, leven...

Een cruciale passage die we zowel in TeNaCH⁵ als evangelie aantreffen is deze waarin Johannes de Doper vanuit zijn gevangenis aan Jezus de vraag laat stellen: *“Bent u degene die komen zou of moeten we een ander verwachten? Jezus’ antwoord luidt: “Blinden zien, lammen lopen, mensen met huidvraat worden gereinigd, doven horen, doden staan op en armen wordt het evangelie⁶ verkondigd” (Mt.11,5). Jezus steunt hier op de profeet Jesaja (61,1): “De geest van God, de Heer, rust op mij, want de HEER heeft mij gezalfd. Om aan armen het goede nieuws (het evangelie, nvdr) te brengen heeft hij mij gezonden, om aan verslagen harten hoop te bieden, om aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken en aan wie geketend is hun bevrijding.”*

De Nederlandse theoloog Dick Boer merkt hierbij op dat we hier bij de kern van de Messiaanse boodschap staan: de aankondiging van hún bevrijding.⁷ Het gaat in de Bijbel niet zomaar om alle mensen in het algemeen, maar om de armen op de eerste plaats. Zij zijn het die bevrijding nodig hebben. Bevrijding uit *“alle verhoudingen waarin de mens een vernederd, een geknecht, een verlaten, een verachtelijk wezen is”* (Karl Marx). De ontdekking dat de Bijbel als een boek van bevrijding gelezen kon worden was niet de verdienste van de kerk. Het waren de armen zelf en hun bondgenoten die, hongerend en dorstend naar gerechtigheid, de Bijbel steeds weer (her)ontdekten. Het is de Latijns-Amerikaanse theologie van de bevrijding die de Bijbel aan haar oorspronkelijke eigenaars heeft teruggegeven, aan de armen dus of aan het ‘volk’. Naast de lezing van de kerkelijke en de academische universitaire theologie kwam een derde vorm tot stand: de lezing door en voor het volk.

Toegegeven... ‘het volk’ is hier een te veralgemenende term. Het ‘volk’ is heel divers. Niet iedereen is ‘arm’ of op dezelfde wijze achteruit gestoten of onvrij gemaakt. Er zijn vele vormen van discriminatie en uitsluiting: materiële armoede, racisme, seksisme, homohaat, uitsluiting van gehandicapten....

En dus zijn er, vanuit deze realiteiten, vele specifieke vormen van bevrijdende theologie en bevrijdende Bijbellesing. Naast de klassieke bevrijdende Bijbellesing heb je ook, een ‘feministische’, ‘interculturele’ e.a.... lezingen⁸, een zwarte theologie (Zuid-Afrika), Black Theology (VS), Afrikaanse theologie, flikkertheologie,

⁵ TeNaCH: De joodse Bijbel, ‘T’ staat voor Thora (de eerste 5 boeken), Na staat voor Nabii (profeten) en CH voor Chetubiem (Geschriften, bv. De Psalmen).

⁶ ‘Evangelie’, betekent ‘goed nieuws’.

⁷ In Paul Dewitte, Egbert Rooze, Jan Soetewey, Elke Vandeperre, *Een derde Testament. Bevrijdende schriftlezingen* (Garant, Antwerpen, 2011), p.195

⁸ Meer hierover in het boek onder vorige noot.

Queertheology⁹...

Maar laten we concreter zijn. Hoe gaan wij als CvS met Bijbelteksten om? We leren van elkaar en niet in de eerste plaats van 'de bijbelspecialist die ons cursus geeft', al kan dat bij momenten ter aanvulling nuttig zijn. We moeten zelf aan de slag (wij zijn immers het 'volk'). In groepen en liefst in langlopende formules, en volgens de methodiek van het 'leerhuis'. Wij bedienen ons daarbij van een leesschema van de Nederlandse karmeliet Carlos Mesters die zich vele jaren in Brazilië heeft beziggehouden met de uitwerking van een bevrijdende en tegelijk volkse lezing van de Bijbel.

Hij stelt het leesschema voor als een driehoek waarin in elke hoek een elementen van een dialectische spanning te vinden is: de maatschappij (of de samenlevingscontext), de Bijbeltekst, en de 'lezende groep'. Als het goed is komen we er in het leerproces toe te achterhalen wat de tekstpassage in ons concreet dagelijks leven en maatschappelijke context kan betekenen. Veelal is dat een aha-erlebnis die gepaard gaat met nieuwe moed en motivatie.

Deze manier van lezen kan ook geruisloos ontsporen. Men kan bijvoorbeeld bij één van de drie elementen blijven hangen, zonder dat element in verband te brengen met de twee andere.

- Het gesprek blijft bijvoorbeeld draaien rond persoonlijke ervaringen, problemen, meningen... Dat kan best interessant en nodig zijn, maar je loopt het risico te verglijden naar een praatgroep of naar psychologiserende benaderingen. Je kan verzanden in de persoonlijke problematiek van deelnemers.
- Je ontwikkelt een stevige maatschappijanalyse, maar de persoonlijke betrokkenheid krijgt geen plaats in het proces. Het blijft theoretisch.
- Je blijft plakken aan de tekst, vervalt in 'kommaneuken' en 'ver-van-mijn-bedlinguïstiek', in de precieze betekenis van de woorden en de literaire waarde ervan.

Maatschappelijke betrokkenheid, Bijbelse inspiratie en persoonlijk engagement zijn de voeding voor een 'gelovig' leven met een krachtige spiritualiteit. Het zijn ingrediënten voor 'gemeenschapsvorming'. CvS heeft daar hoog op ingezet door mensen samen te brengen in 'basisgroepen'. Wie alleen blijft kan moeilijk weerstaan aan de druk die onze kapitalistische maatschappij, met zijn consumentisme en haar gepredikte waarden, op individuen uitoefent. Alleen hou je het niet vol in de tegenbeweging. Wie op zichzelf blijft wordt overgeleverd aan de dominantie en willekeur van wie machtiger is dan hij of zij.

⁹ Theologische vrucht van de queerbeweging in de jaren negentig. Binnen die beweging werd de term 'queer' (eigenlijk een scheldwoord) toegeëigend door een coalitie van homoseksuelen, lesbiennes, biseksuelen en transgenders (lhbt), oftewel van hen die seksueel gezien 'anders' zijn en 'afwijken' van de maatschappelijke norm van heteroseksualiteit. (www.queertheologen.nl)

Solidariteit

Overgeleverd worden aan die dominantie en willekeur was ook de grote vrees van de apostelen na de kruisiging van Jezus. Agapè¹⁰, solidariteit, verbondenheid is een centraal woord in de prille Jezusbeweging, d.w.z. de groep ‘maatschappelijk verdachten’ die de ‘misdadige’, want gekruisigde, ‘profeet’ in ere hielden. Verbondenheid en onderlinge steun was het enige waaraan ze zich konden optrekken nadat hun hoop op ‘deze wereld anders’, een wereld bevrijd van het Romeinse imperialisme door de catastrofe van het jaar 70 in de grond geboord was. In de evangeliën die na die datum tot stand kwamen¹¹, wordt die catastrofe geassocieerd met het falen van de messias Jezus en het uitblijven van zijn wederkomst. In die context betekent ‘Jezus is opgewekt’ dat de messiasverwachting -de bevrijdingsverwachting gepersonifieerd in Jezus- niet dood is maar opnieuw leeft. Dat de Jezusbeweging leeft.

We kunnen een parallel zien met onze huidige situatie. Ondanks alle politieke ontgoochelingen van de laatste jaren, ondanks het feit dat de wereld om zeep lijkt te gaan, en onze socialistische verwachting steeds verder verwijderd blijft of mislukt is, blijft de tegenbeweging leven. De figuur van Jezus en de realisatie van het Rijk Gods blijven inspireren. Met ‘Rijk Gods’ wordt in de evangeliën een politieke en maatschappelijke ordening bedoeld die (nog) niet van deze wereld is en volstrekt in tegenstelling staat met de ‘waarden’ van het Romeinse Rijk waarmee Jezus’ toehoorders geconfronteerd werden.

Ook vandaag leven we allen in meer of mindere mate onder het juk van het imperium, het kapitalistisch systeem en de VS.

Met andere woorden we geloven “een andere wereld is mogelijk”. Niet in een andere ‘bovennatuurlijke’ hemel. Er is geen ‘boven’ en ‘beneden’. Dat veronderstelt een goed inschatten van de beperkingen en mogelijkheden, het inschatten van de bedreigingen, het opbouwen van bondgenootschappen en tegenmachters, het grondig analyseren van de situatie en de krachtsverhoudingen. Een heldere kijk op wie je tegenstanders en je bondgenoten zijn. Een ruime en stevige solidariteit met de strijd van de armen.

Daartoe hebben we de marxistische analyse leren gebruiken. En noemen we onszelf dan ook ‘Christenen voor het Socialisme”.

Herverdeling zal niet ‘gegeven’ worden, het zal ‘genomen’ moeten worden. Naar het symbolische voorbeeld van Jezus die zich laat herkennen aan het breken van het brood (Lk 24,35): Hij ‘**nam**’ het brood, ‘**brak**’ het en ‘**deelde**’ het uit (Lk 24,30; Mt 26,26; Mc 14,22; Lk 22,19). Daarom bevalt het kapitalisme ons niet. Het is in staat geweest ongeziene rijkdom (een enorm brood), te produceren, ten koste van

¹⁰ Gewoonlijk vertaald als ‘liefde’, ‘liefdemaal’. Ton Veerkamp, de Nederlandse in Duitsland werkzame exegeet, vertaalt ‘agapè’ consequent door ‘solidariteit’. Hij heeft hier taalkundige en exegetische argumenten voor.

¹¹ Misschien kwam het Marcusevangelie net voor de beëindiging van de Joodse oorlog (66-70) tot stand.

ontelbare slachtoffers weliswaar. Maar het kapitalisme is niet in staat om billijk te verdelen.

'*Homo homini lupus*', De mens is een wolf voor zijn medemens, schreef in 1651 de Engelse filosoof Thomas Hobbes¹², een van de grondleggers van het liberale denken. Wie we zijn, hoe we ons gedragen, hangt grotendeels af van onze omgeving, schrijft professor, klinische psycholoog en psychoanalyticus, Paul Verhaeghe in zijn boek 'Identiteit'¹³... En als de omstandigheden zo bepalend zijn voor de mens, laten we dan die omstandigheden meer menselijk maken, stelde Nobelprijswinnaar José Saramago ooit. In 2016 verscheen het wetenschappelijk stevig onderbouwde boek '*De Supersamenwerker*' (Epo). Daarin gaan de auteurs Dirk Van Duppen en Johan Hoebeke¹⁴ uitgebreid in op de maatschappelijke visies van vandaag. Die zijn in grote mate schatplichtig aan het sociaal darwinisme van Herbert Spencer¹⁵. Spijtig genoeg vonden de ideeën van Spencer gemakkelijker ingang omdat het de kolonisering en de uitbuiting van de arbeidersklasse goedpraatte. Het sociaal darwinisme heeft zich geuit op antropologisch vlak in het pseudowetenschappelijk racisme, in de eugenetica en op economisch vlak in het neoliberalisme. Daar geldt de wet van de sterkste, van de competitie en het eigenbelang.

Zijn wij dan van nature egoïstisch, agressief en hebzuchtig? Helemaal niet, schrijven Hoebeke en Van Duppen. Met een indrukwekkend arsenaal aan nieuwe bevindingen uit de antropologie, de neurowetenschappen, de experimentele psychologie, tonen ze aan hoe de mens over het vermogen beschikt om 'supersociaal' en 'supercoöperatief' te zijn.

Als we inderdaad geneigd zijn tot samenwerking, empathie en altruïsme, dan moeten we dit verhaal uitspelen tegen de actueel dominerende neoliberale ideologie. Op de enorme evoluties en problemen die zich aandienen bieden het sociaal darwinisme en zijn epigonen geen antwoord. Wij geloven meer in de kracht van de wereldwijde solidariteit - agapè zoals dat in de jonge Jezusbeweging heette - in plaats van het collectieve egoïsme van "Eerst onze mensen". Het kan. Het zit in de mens!

Groot Verhaal

Het zit in de mens. En het is al geprobeerd, sinds mensenheugenis. Daar bestaan heel wat verhalen over. Ze maken allemaal deel uit van een 'Groot Verhaal' van een collectieve verzuchting, van strijd met hun successen en mislukkingen. Met hun

¹² Hij haalde dat gezegde uit een toneelstuk van de Romeinse schrijver Plautus.

¹³ De Bezige Bij, 2012

¹⁴ Van Duppen is huisarts en voorzitter van Geneeskunde voor het Volk. Hoebeke is doctor in de biochemie. Hij was onder andere onderzoeksdirecteur aan het prestigieuze Franse CNRS (Centre National de Recherche Scientifique).

¹⁵ Brits socioloog, filosoof en antropoloog (1820 – 1903). Oorspronkelijke bedenker van de term 'survival of the fittest'.

ontaarding en perversies, nieuw begin, vastlopen en opnieuw opstaan. “Een Groot Verhaal is een door de meerderheid van de maatschappij erkend en onderkend grondverhaal waarin zij de eigen levensverhalen mee verteld weten” schrijft Ton Veerkamp in zijn meesterlijk boek ‘*Deze wereld anders*’¹⁶. De god van Israël, stelt hij, staat voor een unieke maatschappelijke orde, die zich principieel afgrenst van de maatschappelijke ordes uit haar omgeving. Deze laatste zijn gebaseerd op uitbuiting. Enkele geprivilegieerde leden van de maatschappij eigenden zich het reële maatschappelijk product toe dat door alle leden van de gemeenschap wordt voortgebracht, afgezien van wat ieder nodig heeft om te overleven. Israël maakt zich met vallen en opstaan los van deze uitbuitingsorde. Het Grote Verhaal van Israël was een tegenverhaal. Het trad aan het licht door de politieke activiteit van de profeten. Christenen voor het Socialisme situeert zich in dat Grote Verhaal dat begon bij het Bijbelse Israël. Na de dood van Jezus onderging het Grote Verhaal een transformatie. Er ontstonden verschillende lezingen van het Grote Verhaal en die lezingen leidden tot verschillende godsdiensten: het jodendom, het christendom en - later - de islam. Het Grote Verhaal van Israël werd aldus tegelijk opgeheven en behouden.

Het is natuurlijk waar dat godsdienst in de wereld veel kwaad heeft aangericht of gelegitimeerd. De meest misbruikte naam is die van God, stelt bevrijdingstheoloog Marcelo Barros¹⁷. Sedert mensenheugenis hebben koningen en machtigen zijn naam gebruikt om de macht en het geweld tegen hun onderdanen en ondergeschikten te legitimeren. Veel oorlogen en wreedheden werden en worden in naam van God bedreven. Zelfs kerken en godsdiensten hebben zich aan sacraal geweld bezondigd. In Latijns-Amerika kwamen kolonialisme en imperialisme tot stand in naam van God. Kolonisatie werd goedgepraat omwille van het verspreiden van dé beschaving en het christelijk geloof. We vergeten ook niet de dubbelzinnige houding van kerken en theologen t.o.v. de slavernij.

Toch flakkerde het Grote Verhaal van Bevrijding met zijn ups en downs, zijn rampzalige mislukkingen en hoopvolle lichtpunten bij momenten in verschillende vormen weer op. De Verlichting, gevolgd door de idealen van de Franse Revolutie, samengebald in “Liberté, Egalité, Fraternité” hernam in zekere zin de Bijbelse idealen van het joodse volk en het oude Israël. Maar net zoals in de Bijbel, liep het mis. In de plaats van fraternité kwamen ‘eigendom’ en ‘concurrentie’ als haast onaantastbare en heilige begrippen. Karl Marx en de arbeidersbeweging herstelden de ‘fraternité’ opnieuw in ere met de ‘solidariteit’, een begrip dat overeenkomt met het vroegchristelijke *agapè*. Daar waar de arbeidersbeweging en het socialisme grotendeels van het politiek toneel verdwenen, verwierven ‘eigendom en concurrentie’ het monopolie van het maatschappelijk discours.

¹⁶ Ton Veerkamp, *Deze wereld anders. Politieke geschiedenis van het Grote Verhaal*, Skandalon Vught en Nieuwe Liefde Amsterdam, 2014, 504 pp.

¹⁷ *Dios en el tribunal del mundo*, Boletín Amerindia 17 mei 2019

Paradoxaal genoeg werd het Bijbelse discours van bevrijding meer in de 'antigodsdienstige' socialistische beweging bewaard dan in de kerken waar de Bijbel gelezen werd en de caritas gepreikt zonder er een structurele dimensie aan te geven. Het ging immers niet om maatschappelijke bevrijding maar om het zielenheil. De wereld ging voorbij, het hiernamaals bleef eeuwig bestaan. Dat alles sloot niet uit dat er steeds bevrijdende minderheidsstromingen hebben bestaan om tegen de stroom op te roeien.

Ook het socialistisch verhaal kende zijn ontarding.

Zo kwamen 'grote verhalen' onder verdenking te staan. Het was de Franse filosoof Jean-François Lyotard (1924 - 1998) die met zijn boek *'La condition postmoderne'* (1979) het einde van de 'grote verhalen' afkondigde. Niet veel later kondigde Francis Fukuyama *het einde van de geschiedenis* aan.¹⁸

"Met 'grote verhalen' bedoelde Lyotard werkelijkheidsopvattingen en wereldbeelden, de zogeheten 'ismen' die voortgekomen zijn uit de Verlichting: humanisme, liberalisme, marxisme, rationalisme, christianisme... Deze 'ismen' hebben gemeen dat ze de pretentie hebben inzicht te bieden in de werkelijkheid en tegelijk een weg te wijzen om die werkelijkheid om te vormen in de richting van een vooropgesteld ideaal." (Dick Wursten)¹⁹

De 'Grote Verhalen' zijn doodverklaard, hoort men zeggen, geen van hen heeft gebracht wat ze beloofden. Dat alleen het grote verhaal van het kapitalisme blijft bestaan wordt in deze context dan meestal niet gezegd.

De Grote Verhalen werden vervangen door een veelheid van 'kleine verhalen'. Alles moet kunnen, *anything goes*, is een mantra van het postmodernisme. Dat de 'grote verhalen' het niet meer doen, wijst op een diepe cultuurcrisis die de deur openzet voor cynisme. De verbrokkeling in kleine verhalen, in kleine projecten zonder ruimere visie of richtinggevend einddoel, vertaalt zich ook in het verbrokkelen van de solidariteit, in verrechtsing en krampachtig vasthouden aan het status quo of in terugkeer naar het verleden. Onder het motto TINA, *there is no alternative*. Solidair met de linkerkant blijft CvS echter voor TAMARA kiezen. *'There Are Many Alternatives Ready and Available'*. Daarom willen wij het Grote Verhaal van bevrijding niet kwijt geraken. Daarom blijven we de Bijbelse verhalen lezen en ze interpreteren naar onze tijd toe. En symbolisch vormgeven aan onze hoop van 'alles in allen' door het breken en het delen van het brood. En aldus gesterkt strijd te voeren voor meer solidariteit met de strijd van de armen voor een andere wereld.

¹⁸ Fukuyama kwam later deels terug op zijn stelling. In zijn boek *'Our posthuman future'* argumenteerde hij dat er geen einde aan de geschiedenis kan zijn zonder dat er ook een einde is gekomen aan de moderne natuurwetenschappen en de technologie. Hij voorspelde dat de controle van de mens over de evolutie een grote en mogelijk verschrikkelijke invloed kan hebben op de liberale democratie. (Wikipedia)

¹⁹ "Geloven in stukken en brokken" https://dick.wursten.be/postmodern-god.htm#1.1_het_einde_van_de_grote_verhalen

Een nieuw paradigma²⁰

De 'wereld anders' veronderstelt een nieuw paradigma voor het samenleven van de mensheid op de planeet. Dat zal moeten uitgaan van een holistische visie. Het Wereldforum der Alternatieven²¹ werkte in dit verband een proeve uit van 'Universale Verklaring van het gemeengoed van de mensheid'²². Ze wordt ingeleid door een preambule en bestaat uit 4 delen die telkens artikelsgewijs worden uitgewerkt. In de preambule lezen we: "We leven in een tijd waarin de menselijke wezens tot de constatacie komen dat zij het bewuste deel uitmaken van een natuur die zonder hen kan leven. Desondanks gaan ze door met haar geleidelijk te vernietigen. Door de redeloosheid van een rooftocht aangedreven door de logica van de winst en de kapitalistische accumulatie en gevoed door een antropocentrische visie van een lineaire vooruitgang op een onuitputtelijke planeet. Om te overleven zullen we van antropocentrisme moeten overstappen naar biocentrisme."

Het nieuwe paradigma dat de rechten van de natuur moet herstellen en een intermenselijke solidariteit op planetair niveau tot stand brengen, moet opgebouwd worden rond 4 richtlijnen, stelt de Verklaring.

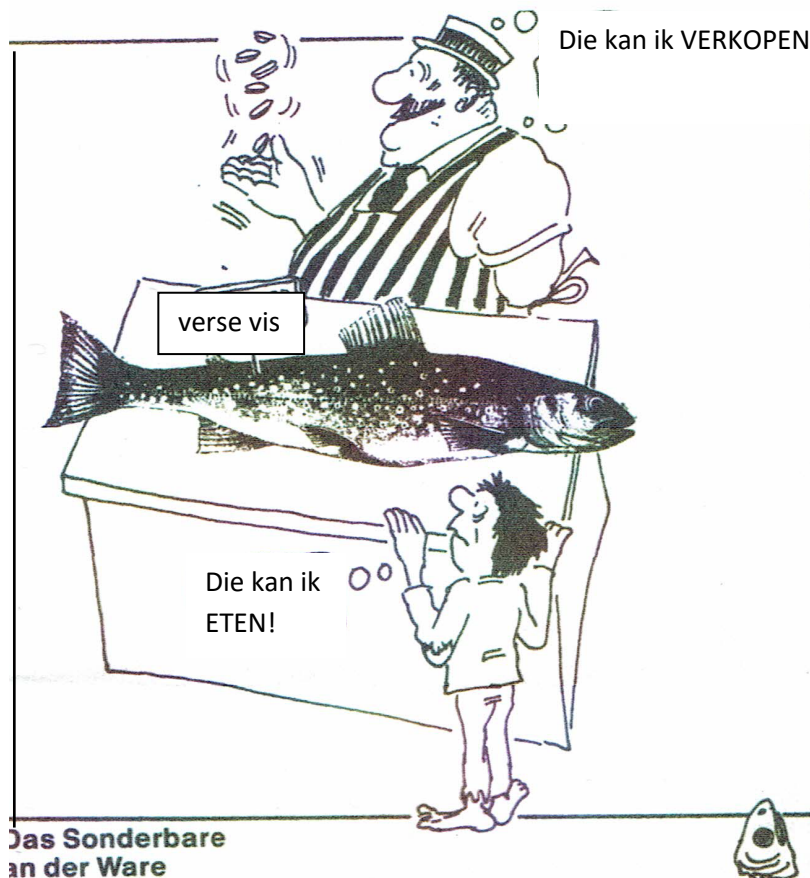
- Van de uitbuiting (exploitatie) van de natuur als natuurlijke hulpbron overgaan naar respect voor de Aarde als levensbron
- In de economische activiteit de gebruikswaarde doen primeren op de ruilwaarde (wat inhoudt dat in de economie afgestapt wordt van winstmaximalisatie als opperste wet. nvdr)
- Het principe van de veralgemeende democratie invoeren in alle sociale relaties, ook tussen mannen en vrouwen en in de schoot van alle sociale instituties
- De interculturaliteit promoten om alle culturen, alle wetenschappen, alle religies in staat te stellen om de werkelijkheid te lezen, om te participeren in de

²⁰ Paradigma: algemeen kader van de theorievorming van een bepaalde wetenschap in een bepaalde periode (van Dale)

²¹ Het WFA (World Forum of Alternatives) of FMA (Forum Mondial des Alternatives) is in 1997 ontstaan als reactie op het Wereld Economisch Forum (WEF) in Davos waar, omzeggens aan de overkant van de straat, een parallelforum werd georganiseerd onder de naam *'l'Autre Davos'*. Het is een internationaal netwerk van onderzoekscentra en betrokken intellectuelen uit alle continenten. Het wil de convergentie van sociale bewegingen en nieuwe initiatieven van democratische, pluralistische en duurzame ontwikkeling ondersteunen. En dit als alternatief voor de neoliberale globalisering en de verschillende vormen van discriminatie en overheersing. Voorzitter was de Egyptisch-Franse filosoof Samir Amin. François Houtart was initiatiefnemer en ondervoorzitter. Hij scheef ook het Manifest van het FMA/WFA uit met als titel *'Il est temps de renverser le cours de l'histoire'*, te vinden op <http://forumtiersmonde.net/eu/index.php/presentation/96-manifest-of-wfa/359-manifeste-du-fma-il-est-temps-de-renverser-le-cours-de-l-histoire>. Ondertussen zijn voorzitter Amin (2018) en ondervoorzitter Houtart (2017) overleden. We hopen dat hun inzichten overleven en hun weg zullen maken.

²² Volledige tekst (in het Frans): www.medelu.org/vers-une-declaration-universelle

uitwerking van de noodzakelijke ethiek voor de permanente uitbouw ervan, en bij te dragen aan de anticipaties die toelaten te stellen: “Een andere wereld is mogelijk”

Gebruikswaarde en Ruilwaarde

God en de goden

“Vrijwel alle CvS-ers zijn niet ‘godsdienschtig’ maar hebben wel een ‘gelovige houding’, schreven we (p.3). Dat wil niet zeggen dat iedereen in een persoonlijke ‘God’ gelooft, een ‘God’ die zich bekommert om iedere mens afzonderlijk. ‘Hij’ (uiteraard van het mannelijk geslacht) is te zoeken in een ‘bovennatuurlijk’ deel van de werkelijkheid, vanwaar Hij af en toe in de natuurlijke gang van zaken ingrijpt. Dat is het traditionele godsbeeld dat door ‘nieuwe atheïsten’ als Richard Dawkins en wijlen Etienne Vermeersch wordt bestreden.

Steeds meer begint die strijd op een gevecht tegen windmolens te lijken. Want in onze landen wordt dit soort godsgeloof meer dan ooit verlaten. We stevenen af op het einde van het ‘theïsme’. Laten we dat even in perspectief bekijken.

In de samenlevingen van rondtrekkende jagers-verzamelaars leefde de mens in nauwe verbondenheid met de natuur. Hij/zij zag haar als iets goddelijks, waar hij/zij respect voor moest opbrengen.

Die verhouding tot de natuur veranderde grondig in het neolithicum. De mens ging in vaste nederzettingen wonen en ging zich wijden aan akkerbouw en veeteelt. Dat is de 'agrarische omwenteling'. Zo ging men de natuur overheersen en uitbuiten. Er ontstond een hiërarchie met heersers en een kleine elite die zelf niet productief was maar teerde op de in beslag genomen voedseloverschotten. Het goddelijke was niet langer één of andere ongrijpbare macht in de natuur. De goden - uitgevonden door de mens - moesten die nieuwe maatschappelijke constructie legitimeren. Ze vormden de ideologische onderbouw en moraal voor samenlevingen waarin de wet van de sterkste heerste. Zo ontstond het 'theïsme': een aparte god of goden waar men offers aan moest brengen onder leiding van priesters, goden die uitstraalden in koningen met hun paleizen. Het maakte de meerderheid van de mensen afhankelijk en onderworpen aan machten boven hen.

Doorheen de eeuwen werd dat sacrale hiërarchisch systeem gesecculariseerd. Elke bovennatuurlijke verklaring viel weg naarmate de mens eigen terrein verwerfde door kennis, wetenschap en techniek. Het 'theïsme' is dus gedoemd om te verdwijnen.

Maar er loopt ook een ander spoor door de geschiedenis: de profetische traditie die we vinden in Tenach, de joodse Bijbel. In plaats van voor de gevestigde machten neemt de god van Israël het op voor de kleinen en de armen: de weduwe, de wees, de vreemdeling, de vluchteling en de lijdende mens. Het volk Israël was geroepen een maatschappij tot stand te brengen die op een ander paradigma berustte als dat van de grootmachten (cfr. p.7).

In de Bijbel wordt het bestaan van andere 'goden' niet genegeerd, wel worden ze nietswaardig bevonden. Lees bijvoorbeeld psalm 82: "*God staat recht in de samenkomst der goden, in de kring van goden oefent hij recht: Tot wanneer kromt ge recht tot onheil, heft ge het aanschijn van boosdoeners omhoog! Doet recht aan geringe en wees, gebukte en verkommerde, rechtvaardigt die! laat vrij geringe en arme, aan de hand van boosdoeners ontrukkt hen! Van niets weten ze, ze verstaan niets, zij wandelen rond in het donker, dus wankelen alle grondslagen der aarde!*" (82,1-5). Het evangelie vertelt ons dat er maar één goed is: God (Mc 10,17-18). Hij is als het ware de goedheid zelve. Dat in tegenstelling tot het nare en wispelturige van andere goden.

"God heeft Matthias Somers verlaten" (p. 2). Of is het Matthias die God heeft verlaten? Wat er ook van zij, hij is heus de enige niet. De Nederlandse godsdienstfilosoof Taede Smedes²³ stelt dat het religieuze landschap in Nederland

²³ Auteur van *God, iets of niets? De postseculiere maatschappij tussen 'geloof' en 'ongeloof'*, Amsterdam, University Press, 2016.

de afgelopen vijftig jaar in hoog tempo is veranderd. Dat zal in ons land niet anders zijn. Mensen geloven niet minder, maar anders, zegt Smedes. Het theïsme is volledig van zijn voetstuk gevallen. De crisis van het theïsme is een enorme hedendaagse uitdaging voor het christelijk geloof geworden. Terwijl steeds meer mensen zich afkeren van het traditionele, theïstische christelijk geloof, neemt de belangstelling voor zingeving toe. Smedes verwijst daarbij naar de 'religieuze atheïsten' en 'religieuze naturalisten'²⁴ en naar de bronnen die hen voeden. Hij gaat ook in op de post-theïstische initiatieven die proberen tot nieuwe manieren van spreken over God te komen, die enerzijds putten uit de veelkleurigheid aan godsbeelden uit de christelijke traditie zelf, (veelal) de mystiek, maar anderzijds ook expliciet antwoord geven op de ervaringen van God in de wereld. Post-theïsme gaat dus expliciet met zowel nihilisme als ook het religieuze atheïsme in dialoog.

Wij waarderen het werk en de zoektocht van Smedes en zijn posttheïstische geestesgenoten²⁵, maar we moeten toegeven dat we daar niet erg mee bezig geweest zijn. We zijn meer bezig met Bijbelse verhalen die, goed ontcijferd, uiterst actueel zijn gezien de groeiende kloof tussen rijk en arm. Deze verhalen komen op voor armen en verdrukten. Het is, zoals hierboven (p.4) betoogd, de kern van de Messiaanse boodschap.

Dat spreekt ons aan. We nemen het niet dat mensen moeten lijden en daarom is het belangrijk te kijken naar het leed van de wereld en te onderzoeken waar het zijn oorsprong vindt. Karl Marx kan hierbij helpen. Voor deze keuze hebben we geen god nodig, we hebben mensen nodig die getroffen worden door het leed van mensen. Oude vertellers zeggen ons dat dat te maken heeft met God. Het is een manier om 'goed', om godde-lijk - of godgelijkend - te zijn. Zoals de mens Jezus van Nazareth en vele anderen in het spoor van de Bijbel.

**

*

²⁴ 'Religieuze naturalisten' putten uit de inzichten omtrent de aard en de structuur van ons universum zoals die door de natuurwetenschappen worden ontdekt.

²⁵ O.a. Richard Kearney: *Anatheism: Returning to God after God*, maart 2009, 272 pp., Columbia University Press.J.

John Caputo (°1940): o.a. *The weakness of God. A Theology of the Event*, University Press 2006.

Catherine Keller (°1953) *Cloud of the Impossible.and Platenary Entanglement Negative Theology*, Columbia University Press, 2014, 408 pp.

Ik geloof in de verbijsterende kracht van de evolutie die de kosmos en de mensen heeft voortgebracht en nog altijd in en met ons aan het werk is.

Ik geloof in de rol die bijzondere mensen zoals Boeddha, de Bijbelse profeten, de Griekse filosofen en Jezus gespeeld hebben die, hoewel ze niets meer dan mensen waren, ons de weg gewezen hebben naar een rijkere vorm van menselijk bestaan.

Volgens de traditie heeft Jezus onderricht en net als Socrates de machthebbers ontmaskerd en werd hij daarvoor vervolgd en geëxecuteerd, maar zijn voorbeeld en geest leven verder en helpen ons op de weg naar een beter leven in een betere wereld.

De levende herinnering aan hun bestaan vormt de basis van een nieuwe toekomstige gemeenschap waarin de ontplooiing van ieder van ons de voorwaarde zal zijn voor de ontplooiing van de hele samenleving.

Dat is onze hoop. Daar blijven we aan werken.

(Ludo Abicht, Democratieën sterven liggend)